SÖRMLANDSLÅTEN

Medlemstidning för Södermanlands Spelmansförbund Nr 4 1998

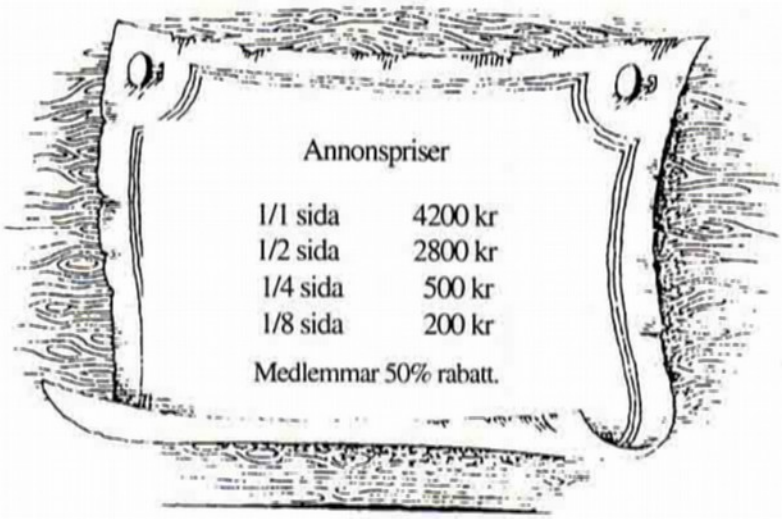

Innehåll

Ordföranden har ordet 2
Lantzens julpolska 3
Olof August Widmark 4
Olof August Widmarks släktingar 6
Det viktiga allspelet 8
Kurs för Allspelsledare 9
Vildmarkens farlighet 10
RESERVERA 11
Sörmländska kalas 12
GNESTASTÄMMAN på Elektron i Gnesta. 12

Omslagsbild: Alida, Minnesota 1903. Adolph's "Claim". Adolph Widmark, Pete Narby, August Widmark, sonen Hugo och dottern Hilma.
Samtliga bilder av släkten Widmark i detta nummer välvilligt utlånade av släktingarna i USA.

I Sörmlandslåten nr 3- 98 stod alldeles riktigt att omslagsbilden var en repr av en tavla i SSF:s ägo. Där borde också ha stått, att tavlan är ett ungdomsporträtt av Gustaf Wetter!

Ansvarig utgivare:
Nils Häggbom.
Redaktionsadress:
Blidvägen 6,
13757 Västerhaninge
Fax 08–500 312 38

Ordföranden har ordet

När detta skrivs har jag kommit hem efter en semestervecka i Hammarsbyn, som ligger i norra Dalarna, på lagom avstånd från Sälen. Den här lilla byn är okänd för de flesta, men det var här som spelmännen Lars Olsson Sjungare och ett antal år senare Sjungar Lars bodde och ni har säkert träffat på springlekar och polskor efter Sjungar Lars.

Ortsborna brukar ibland på höstarna med tillfredsställelse konstatera att det inte är så mycket mygg och knott då. Det låter lite lurigt och jag är inte helt övertygad att man därmed menar kringflygande insekter. Under skidsportsäsongen svärmar det också, men med insekter av ett annat slag och kanske är det dessa som avses, vem vet.

I en med Sörmlandslåten närbesläktad publikation läste jag nyligen en artikel, som ännu en gång konstaterade, och med en viss indignation, att de musikaliska inslagen under Kulturhuvudstadsåret till betydande del kom från andra kulturer. Skribenten menade att turister från främmande land naturligvis skulle serveras ursvensk musik. Det låter ju vettigt, men man kan aldrig veta. För ett par år sedan deltog jag i en stor festival i Palma på Mallorca med folkmusik och dans från hela världen och det bjöds på verkligt mångkulturella godbitar. Men sådär på lediga stunder ville jag blanda mig med ortsborna och känna på den lokala musikkulturen. Men den var inte lätt att hitta. I stort sett överallt dånade det av musik från Tyskland och för säkerhets skull fanns det också ett överväldigande antal ölställen med klar påverkan från samma kultur. Allt var så helt främmande och väldigt långt från den inhemska kulturen. Då längtade jag hem till Pershagen.

I föregående nummer av Sörmlandslåten hade jag förhoppningen att ett högtryck skulle drabba Sparreholmsträffen och Lästringestämman. Det var bara dessa två av sommarens stämmor som återstod. Högtrycket uteblev, men Sparreholmsträffen blev en fullträff ändå. Det var fullsatt på knytkalaset och publik och spelmän så det räckte till en härlig jubileumsfest. Lästringestämman nådde inte samma nivå. Vädret var dock bra, inte minst med tanke på att det var mitten av september, men publiken uteblev helt. Inte ens de omkringboende visade sig och det var utan tvekan dåligt informerat. För oss spelmän blev det trivsamt ändå och goda gästspelmän som Curt Tallroth och nyblivne riksspelmannen på munspel Bo Gabrielsson förgyllde tillställningen ytterligare. Men lokal förankring för en stämma som denna är ett måste och på ett eller annat sätt måste det hela göras publikt attraktivt, något som gäller alla spelmansstämmor om de skall överleva. Årets bättre har varit Helgaröstämman och Widmarksjubileet där man hade ett tema som lockade folk. Nästa år i april tänker vi arrangera en ny stämma inomhus vid Åsa Folkhögskola i Sköldinge till minne av Nils Dencker, den store upptecknaren, som också var rektor för folkhögskolan. Här finns ett klart tema och en lokal anknytning som är värdefull. Detta återkommer vi till i nästa nummer av Sörmlandslåten.

Som slutsummering av verksamhetsåret kan vi notera att det har varit ett bra år som vi kan vara nöjda med. Med spänning ser vi fram mot det sista året på detta århundrade. Man brukar ju säga "slutet gott, allting gott" och låt oss hjälpas åt att göra 1999 till seklets bästa år. Jag önskar er alla ett gott slut på 1998.

Ingemar Skoglund

Lantzens julpolska

Så här års brukar det i Sörmlandslåten finnas en julpolska, nämligen Lantzens julpolska. Hittills har den varit införd med noter och text och inget mer. Dags nu att berätta litet mer om låten. Så här skriver Gustaf Wetter i sin samling 'Sörmländska låtar':

Soldaten Johan Alfred Lantz (1863 - 1919) .....

I Lantzens soldattorp var det trångt om utrymmet men alltid trivsamt, pyntat och fint. God och glad stämning rådde alltid i stugan. Särskilt var detta givetvis förhållandet vid juletid. Dagen före julaftonen, när allt började bli julfint, var Lantzen särskilt munter. Då slog han ihop händerna av glädje, när han såg hur rart det såg ut i den lilla stugan, och sjöng med särskild bravur denna julpolska:

Nu är det jula, för hej och hopp,
för mor har nyss slutat baka.
Å far han hugger en granetopp
å sätter kärva på taka.
I kväll ska tändas de fyra juleljus,
då dricker spelman ur farfars stora krus,
å hela natta det vakas.

Denna polska sjöngs endast vid detta tillfälle. Melodin har jag upptecknat efter 78-åriga fru Gerda Zetterlund, Götgatan 9, Katrineholm, dotter till Johan Lantz. Fru Gerda har liksom sin far sjungit i hela sitt liv. Om hon händelsevis inte sjöng under sitt arbete i hemmet, trodde hennes nu avlidne make, att hon var arg.

Lyckliga människor, som kan och vill sjunga! Gubben Lantz hörde till den kategorin. Det gör förvisso också hans dotter Gerda.

Gustaf Wetter

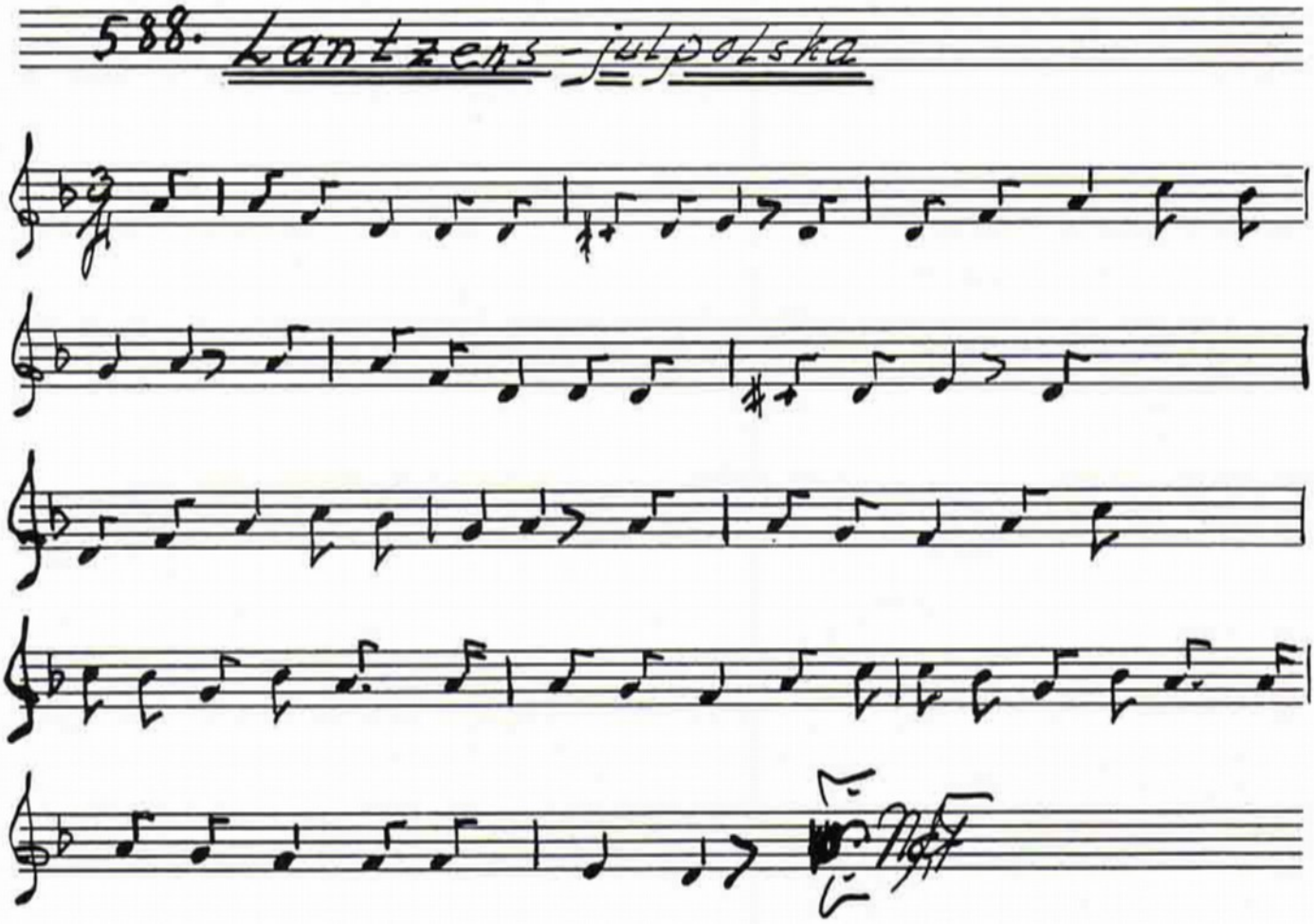

Olof August Widmark

Älskog på midsommarnatten skapade mästerspelman.

Det är 50 år sedan sörmländska spelmän reste en minnessten över storspelmannen August Widmark. Till jubileumsträffen i Östra Vingåker den 23 augusti hade tre amerikanska ättlingar till Widmark mött upp. De fick lyssna till många sörmländska spelmän, mycket Widmarksmusik och ett kåseri av Arne Blomberg med musikinslag av Erson Band. Här följer den utlovade artikeln - ett sammandrag av Arnes kåseri.

Vi har ofta en ovana att tänka oss äldre tiders människor som gamla. "Gubben" Widmark (som ju bara blev 54 år), trollkarlen Svinstu-Fredrik - en "gubbe" som bara var 12 år äldre än Widmark och som dog 41 år gammal osv. För att undvika detta vill jag att vi i tankarna flyttar oss exakt 175 år tillbaka i tiden, det är alltså idag den 23 augusti 1823.

Backa 175 år - till 1823

Det är en ny tid. Napoleonkrigen för ett drygt decennium sedan har möblerat om Europakartan. Sverige har förlorat Finland och blivit ett litet land och på den svenska tronen sitter en fransman. Många undrar nog över vart svenskheten tagit vägen medan andra tycker det är tryggt att Sverige nu närmar sig det övriga Europa.

Vanligt folk kanske inte funderar så mycket över detta utan i stället gläds över att man nu haft oavbruten fred i hela 14 år! Moderna jordbruksmetoder, förbättrade kommunikationer och högre levnadsstandard gör att befolkningen nu växer - i riket finns 2,5 miljoner människor och i Sörmland 100. 000!

Kommunikationer ja. Järnvägar känner man ännu knappast till, Stephensons lokomotiv konstruerades visserligen 1914, men det är sex år kvar tills den skall vinna över John Ericssons konstruktion och därmed på allvar starta järnvägsbyggandet i England. Det svenska järnvägsnätet är knappast påtänkt än, men kommer om ett tjugotal år att leda till stora konflikter beträffande sträckningen och då kommer storgodsägarna här i Östra Vingåker att neka att ha denna bullrande nymodighet i sin närhet.

Men vägnätet förbättras ständigt - trots de väghållande böndernas knotande. Post - och diligensväsendet utvecklas och längs vägarna finns skjutshåll, värdshus och krogar för de resandes bekvämlighet.

Nu är också kanalbyggandets tid. Det jättelika arbetet med att gräva en sjöled från västkusten till Östersjön hade kommit halvvägs. Framtidsförhoppningarna för godsägare och industrialister är stora - nu ska Sverige moderniseras - men för vanligt folk betyder det föga. Visst reser man en del - till släktingar och vänner, men mest behövs man hemma. Fritid är ett okänt begrepp och resor kostar pengar och pengar har man inte. Självhushållet ger det familjen behöver för livets nödtorft men ibland måste man ändå till stan för att sälja en del varor på torget och köpa sådant som gården inte ger. Staden? Ja, det är Norrköping förstås, Katrineholm är ju bara en gård nån mil norrut...

Östra Vingåker har en ung organist. Olof Widmark, född 1803, är nu 20 år och har bara sju år kvar att leva, men det vet han inte, utan han är lycklig, livet ligger framför honom och han är nygift! Han gifte sig för två månader sedan på midsommarafton med Brita Stina Lindroth - 17 år ung. Ja, de var inte tvungna, Brita Stina var inte med barn, men nu, två månader efter bröllopet - har hon "gått över tiden" och börjar förstå och hoppas att hon redan är gravid. Fruntimmer håller gärna sånt för sig själva, hennes unga make vet nog inte om det ännu, men den 5 april nästa år kommer deras förstfödde till världen - Vingåkers Widmark, kanske 1800-talets störste sörmländske spelman! Den 5 april, nio månader och elva dagar efter bröllopet. Han kan ha blivit till på självaste bröllopsnatten! På midsommarnatten som är fylld av magiska krafter som råder över årets gröda och människors liv. Var det måhända midsommarnatten som gav August Widmark hans ovanliga musikalitet?

August Widmark

Som alla blivande föräldrar har Brita Stina och Olof stora förhoppningar över sitt ofödda barn, men kan nog inte drömma om att framtida människor efter 125 år skulle resa en minnessten och att man skulle samlas i Östra Vingåker efter 175 år för att fira minnet av deras förstfödde.

I september 1826 fick han en lillebror - Anders Fredrik. Men framtiden skulle bli tung för mor och barn, maken dog redan 1830 (27 år gammal) och fyra år senare flyttade den 29-åriga orgelnistänkan Brita Stina Widmark med sina barn Olof August 10 år och Anders Fredrik 8 år, till Munketorpsstugan på Gäringe rote i V Vingåker. Säfstaholm protesterade mot inflyttningen varefter Brita Stinas bror - mjölnaren Fredrik Lindroth (Svinstu-Fredrik) - lämnade skriftlig borgen att de inte skulle ligga roten till last.

Brita Stina levde ända till 1884 (79 år gammal) och hon fick ytterligare tre eller fyra barn (olika uppgifter) och två av dessa, Emil Albert, född 1842 och Gustav Alfred, född 1846, utvandrade till USA. De var alltså halvbröder till Vingåkers Widmark.

23 år gammal gifte sig August Widmark med 21-åriga Stina Sofia Larsdotter från Sköldinge. De fick fem barn; Fredrik, Anders Erik (utvandrade till USA), Brita Christina, Anna Sofia och August. August föddes 24 november 1861 och Stina dog sex dagar därefter. På luciadagen dog även den nyfödde August och fadern blev änkling med fyra barn.

Efter två år gifte August om sig - han var då 39 år - med 29-åriga Beata Ersdotter, Sköldinge.

De fick ett barn - Per August, född 1864, som 1887 utvandrade till USA medförande faderns notböcker och fiol.

Widmarks notbok

Fyra Widmarkare utvandrade alltså; Augusts två halvbröder Emil Albert och Gustaf Alfred och de båda sönerna Anders Erik och Per August. När Per August reste hade fadern varit död i nio år (August Widmark dog 1878) och Per August, som själv var spelman, hade med sig sin pappas notböcker och fiol till det stora landet.

Per August och hans hustru Anna fick fem barn; Henry, Hugo, Hilma, Werner och Oscar och det var Oscar (f 1906) som via hembygdsvännen och svenskamerikanaren K Alex Carlsson gav Widmarks notbok till Södermanlands Spelmansförbund. Detta är sannaolikt den enda kvarvarande av August Widmarks notböcker, sondottern Anna lär ha bränt upp de övriga.

Katrineholmaren K Alex Carlsson hade träffat August Widmarks sonson Oscar Widmark (Chevelin, Minnesota) som hade notboken och fiolen efter sin far (Per August) och farfar (Olof August). Boken skänktes 1947 till spelmansförbundet medan fiolen fortfarande är i släktens ägo i USA.

Notboken innehåller 199 melodier, däribland 15 polonäser, 7 polskor, 29 valser, 31 fransäser, 9 marscher, 15 kadriljer, 4 galoppare och 2 angläser. Mot slutet finns bl. a. Jernbanegalopp och Champagnegalopp och de sista sidorna innehåller ett antal amerikanska

folkmelodier (reel, hornpipe etc). Uppenbarligen har boken använts av både Olof August och Per August. I förhållande till andra spelmansböcker från 1800-talet innehåller boken anmärkningsvärt många fransäser och kadriljer, kanske var boken mer använd i salongerna än på logarna.

Spelmannen August Widmark

August Widmark hade inte bara musikaliska krafter från midsommarnatten, han hade även ärvda anlag. Fadern Olof Widmark var ju organist och hans morbror Fredrik Lindroth var spelman och gick under namnet Svinstu-Fredrik efter Svinstugan, en kvarn under Krämbol.

Det finns inga uppgifter när Widmark började spela. Fadern fungerade kanske som lärare, men dog ju när August var bara 6 år. Morbrodern Svinstu-Fredrik (1812-53) fick bli läromästare och redan som 8-åring lär August ha suttit vid forsen i Morjanå för att lära av Näcken.

1853 flyttade August Widmark med sin familj till Lilla Kulltorp strax norr om Ålsäter. Han arrenderade så småningom ut jorden för att bli spelman på heltid - han blev professionell musiker. Han hade många elever i Vingåker, St Malm, Sköldinge, Lerbo och Floda socknar och stannade ofta 4 - 6 veckor på en gård för att undervisa.

Widmarkslåtarna har överlevt till vår tid genom den bevarade notboken, A P Anderssons samtida uppteckningar (han var under 15 år spelkamrat med Widmark) och senare uppteckningar efter en rad Widmarkselever: Carl Eric Eriksson, Katrineholm (Carl Erik i Lind), Axel Johansson, Sjöholm (Smen's Axel), Erik Wester, Vingåker, Per Johan Andersson i Hissjö (Per Johan i Hissjö), Lars Erik Larsson i Pattala, Sköldinge (Pattalarn), Gustaf Pettersson, Valla och Albert Gustafsson -Vall, Vingåker.

Widmark utnyttjade gärna sina elever som spelkamrater och vid ett bröllop i Ramsta i Sköldinge uppträdde han med åtta elever samtidigt. Han spelade också många gånger tillsammans med storspelmannen Karl August Lindblom från Rejmyre, som ju var verksam både i Östergötland och Sörmland. Tillsammans med organisterna i Julita och Österåker lär de båda storspelmännen enligt Millerste-Kal ha spelat stråkkvartett på herrskapsbalerna på Hulla gård i Österåker.

Som person beskrivs Widmark som tillbakadragen, blyg och tafatt när han inte spelade. Men med fiolen i hand växte han. Att han lärt av Näcken berättade han för sina elever och det är också via dessa vi fått historien om hur Svinstu-Fredrik och August Widmark en natt väckte liv i en "döing" på Västra Vingåkers kyrkogård för att komma över döben till fioler. Fredrik misslyckades dock med att få ner den döde i graven igen, besvärjelsen var fel och döingen gjorde motstånd. Fredrik fick en riktig hurril och blev sinnessjuk på kuppen och även Widmark fick men av händelsen och gick ofta för sig själv och tittade i marken.

Den 13 maj 1878 gick August Widmark ur tiden, 54 år gammal. Han dog i lunginflammation i Storängsstugan, som var undantagsstuga under Lilla Kulltorp. Spelmanssägnen berättar att han hade fiolen vid sin sida och när han kände slutet nalkas tog han fiolen och spelade en sista polska för sonen Per August. Med orden *så ska låten tas* lämnade han över sin tradition till kommande generationer spelmän.

Arne Blomberg

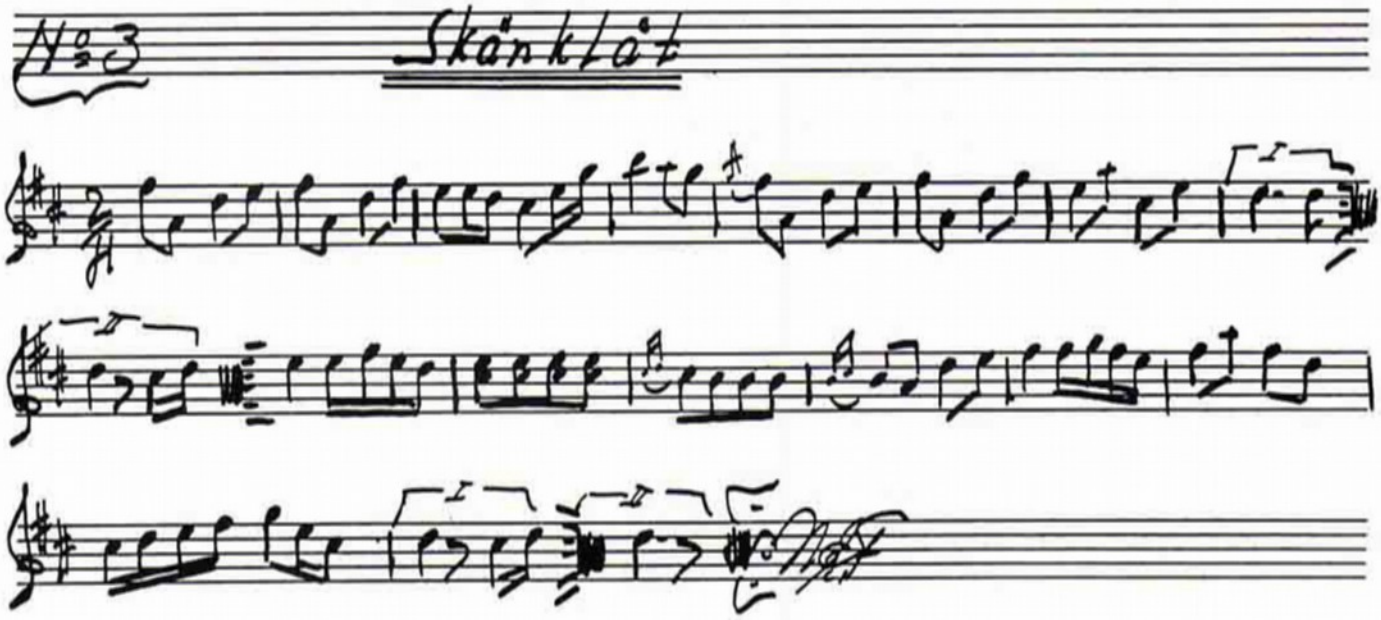

3. Skänklåt. Se n:r 1. Den spelades också som fransäs. Denna, liksom de flesta av de uppt. låtarna, har Ericsson efter Olof August Widmark som bodde i Sloängsstugan, L:a Kulltorp, V:a Vingåker.

Olof August Widmarks släktingar

Nedanstående är inhämtat från husförhörslängder m.m. från Ö:a Vingåker, kompletterar med uppgifter som tidigare är kända.

Hemmansägaren Anders Ersson, 16/7 1755 – 7/5 1826 och Anna Olsdotter, 16/3 1763 – 8/2 1836, var organisten Olof Widmarks föräldrar. De bodde i Munketorp.

Organisten Olof Widmark 17/11 1803 – 14/5 1830
Hustrun Brita Stina Lindroth 5/11 1805 – 22/4 1884, vigsel 24/6 1823
Gemensamma barn:
Olof August 5/4 1824 – 13/5 1878
Anders Fredrik 8/9 1826 – 1/1 1887

1834 flyttade änkan Brita Stina med sönerna till Munketorp. Där föddes sedan (fader okänd)
Paulina Charlotta Christina 20/9 1834
Emil Albert 20/4 1842
Gustaf Alfred 14/5 1846

Emil Albert och Gustaf Alfred, alltså halvbröder till Olof August, utvandrade till USA. Gustaf Alfred bodde först en tid i Bjuv i Skåne.

Olof August Widmark och Stina Sofia Larsdotter gifte sig 5/4 1847 och fick i äktenskapet barnen
Fredrik 24/4 1848 – 1933, utflyttad till Stora Malm 6/2 1863
Anders Erik 20/12 1850 – 12/11 1928
Brita Christina 12/8 1853 – 1/4 1857
Anna Sofia 12/7 1856
August 24/11 – 13/12 1861

Olof August gifte sig för andra gången (sedan Stina Sofia avlidit 30/11 1861) med Beata Ersdotter från Sköldinge den 14 maj 1863. Sonen
Per August föddes 18/10 1864, utvandrade till USA 24/5 1887.

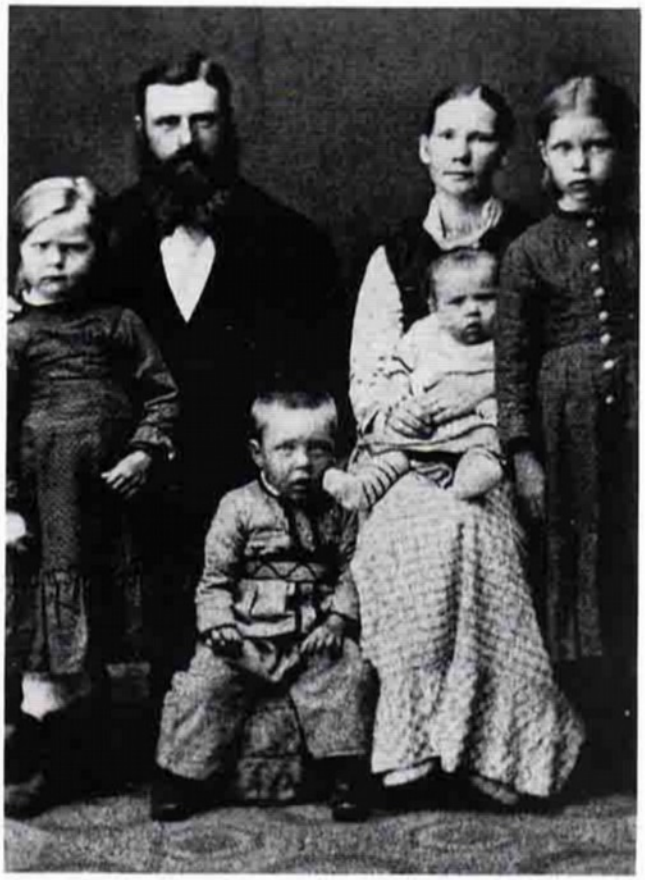

Gustaf Alfred Widmark med hustrun Anna Stina och barnen Jenny, Adolph, Joseph och Helen

Per August och hustrun Anna-Stina Ersdotter, född 1864 fick barnen
Hilma
Oscar
Werner
Henry
Hugo

Sonen Hugos dotter Joyce W. McElroy bor i Downey, California. Hugos son Harley Widmark bor i Altadena, California.

Spelmannen August Widmarks son **Anders Erik** var 13 år när han fick Beata till styvmor.

Anders Erik flyttade från Storängsstugan, Lilla Kulltorp, 8/11 1869 till Måstorp, Ö:a Vingåker. Från Måstorp flyttade han 24/10 1870 till Dingtuna (Västerås-trakten). Han utvandrade till USA troligen 1871.

Anders Erik fick i sitt första äktenskap med Johanna (efternamn okänt)
Axel
Erik Arvid 1878 – 1949
som i sin tur med hustrun Anna Bengtsson fick sonen
Arnold Widmark, f 1912

Anders Erik fick i sitt andra äktenskap med hustrun Anna Mathilda
Ellen Sophia
Carl Edward 1899 – 1986

Carl Edwards dotter Emilie Warwas, född 1941, är Rebecca Mariuccis mor.

Spelmannen August Widmarks bror **Anders Fredrik** och Anna Ersdotter, 22/4 1827, gifte sig 12/11 1850 och fick barnen
Erik 9/5 1851 – 15/12 1861
Olof Fredrik 16/4 1853 – 15/12 1861
Anna 31/7 1857

Gustaf 20/4 1860 – 14/5 1866
Mathilda Fredrika 21/3 1863 –
Fredrik 22/5 1867

Samtidigt med Olof August (i alla fall åren 1847 – 52) bodde också morbrodern Anders Fredrik i Munketorp. Fastigheten hade förmodligen ärvts av föräldrarna.

Hos Anders Fredrik var modern Brita Stina Widmark "inhyst" tillsammans med oäkta barnen

Paulina Charlotta Christina
Emil Albert
Gustaf Albert

Enligt husförhörslängden 1866-70 var Emil Albert dräng hos Erik Olsson och Brita Persdotter i Munktorp. 15/7 1868 erhöll han betyg för inträde i krigstjänst.

Till Lilla Kulltorp flyttade spelmannen **Olof Widmark** med familj den 15 oktober 1852. Halvsystern **Paulina Charlotta Christina** kom dit som piga 1854, men stannade endast två år, då hon 1856 fick tjänst i Rosendal, Vad. Därefter hade hon anställning som piga i Lund, fortfarande V:a Vingåker, mellan åren 1858 och 1862, då hon dog av slag.

Olof August Widmark dog i lunginflammation den 13 maj 1878 i Storängstugan, som var en undantagsstuga under Lilla Kulltorp.

August Widmark var Rebeccas morfars farfar.

James Widmark (Myrtles man) är son till Josef, som i sin tur var son till **Gustaf Alfred**, f 14/5 1846, **en halvbror till Olof August**.

Katrineholm 19/8 1998
Britt Svanström

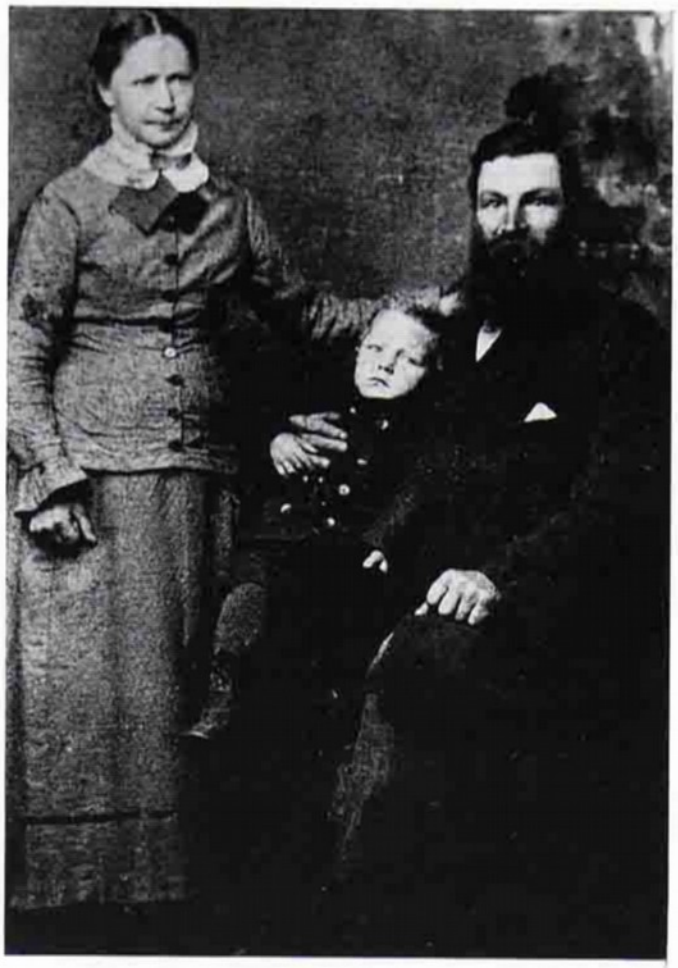

Emil Albert Ekström (Widmark) med hustrun Anne och sonen Andrew

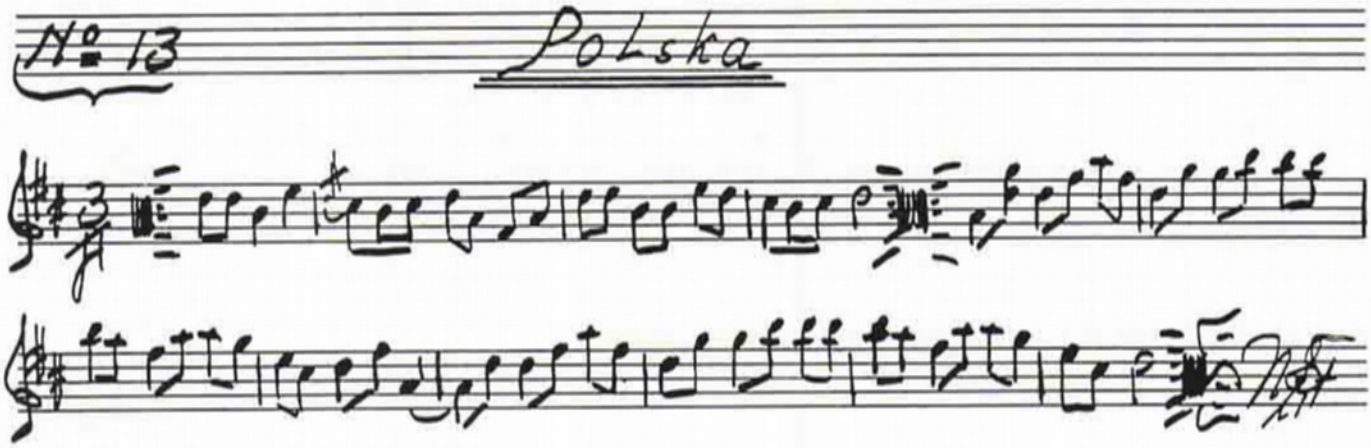

13. Polska efter Widmark.(Jämför Wester "Blinde excellensens polska".)

Det viktiga allspelet

Spelmansstämmor är en gammal företeelse. För oss alla har de nog alltid funnits. Och de har alltid sett likadana ut. I början på detta sekel var syftet, som jag förstått, att på något sätt samla de gamla spelmännen för en slags inventering, att inte låta dessa traditionsbärare gå ur tiden, missa deras värdefulla kunskaper och erfarenheter. Redan på den tiden insåg man betydelsen för vår framtid, att den traditionella musiken måste räddas.

Vilken vikt man nu må lägga vid spelmansstämmor, är det ju otvivelaktigt så att dessa utgör ett av de element inom folkmusikrörelsen som kanske de flesta skattar högst. Inför detta faktum är det lite skrämmande att konstatera att just stämmorna knappast har genomgått någon förändring alls under en lång tid. När jag lärde känna folkmusiken i slutet av sextiotalet, såg stämmorna ut exakt som de gör idag. Detta gör mig lite rädd. Kan det vara bra att dessa stöttepelare för folkmusikrörelsen inte tillåts förändra sig för att ännu bättre kunna bidraga till att våra spelmanstraditioner bevaras? Eller har de redan för länge sedan nått sin fulländning? Det tror inte jag, tvärtom.

De flesta har dessvärre blivit rena konsertarrangemangen. Alltför många stämmor är så koncentrerade runt spelet från scenen att publiken nästan tappar känslan för den miljö som den folkliga musiken hör hemma i: på dansgolvet, i arbetet, vid ceremonier, både till fest och i sorg, en musik att deltaga i, att skapa och inte passivt konsumera. Här ligger nog den stora risken.

Stämmorna måste göras för spelmännen och dansarna. Dessa måste känna sig berikade av att resa till en stämma och få den ovärderliga möjligheten att få ge och ta. Om detta fungerar blir också publiken tillfredsställd.

Flera framsynta arrangörer har insett detta och har lyckats att berika stämmodagen med dans och kurser och uppmuntran till buskspel, denna oerhört viktiga ingrediens för spelmännen. Det bästa exemplet i Sörmland är Gnestastämman, som i kvalitet vida överglänser samtliga andra, i flera fall ganska torftiga tillställningar. En ny stämma som andades lite friskt i år var Pehr Ericsson- / Lefflerstämman. Där borde det finnas goda möjligheter i fortsättningen att göra det möjligt för dans.

En seriös debatt bland våra stämmoarrangörer och besökare om vilken väg stämmorna i framtiden skall ta, är nog mycket angelägen. Flera stämmor i Sörmland börjar tappa deltagare, ett tecken på att livskraften börjat att avta.

Hur nu än stämmorna utvecklas kommer nog ändå det gamla invanda innerst inne att bestå. Det som kommer att locka publiken, men även spelmännen, är händelserna på scenen. Scenspelet, där stora och små grupper blandas upp med ensamma spelmän är navet kring vilket hela arrangemanget rör sig. Kvalitén pendlar från den närmast perfekta musikupplevelsen ner till det pinsamma bottennappet, från spelmän som ser det som en ära att få förmedla låtar som ligger dem nära till hjärtat till de som tror att bara det låter så är det bra, och helst skall det vara orepeterat. Glädjande nog har nivån höjts betydligt de senaste åren. De spelmän som väljer att uppträda på scenen börjar mer och mer att lära sig vad som är viktigt för att musiken ska kunna utvecklas och spridas. Kvalité och hänsyn till den publik som faktiskt har kommit till stämman för att få en minnesvärd stund, och som i många fall betalar entré, kräver att vi spelmän ger dem något gott tillbaka.

I folkmusikens själ ligger ju friheten hos varje spelman att själv få avgöra vad, var och hur han ska spela. Men buskspelet med kamraterna, spelet på dansgolvet och uppträdandet på scenen ställer spelmannen inför kravet att anpassa sitt spel till de olika miljöerna. I

Ridmarsch efter Robert Nordström, Lerbo. (1865 - 1958)

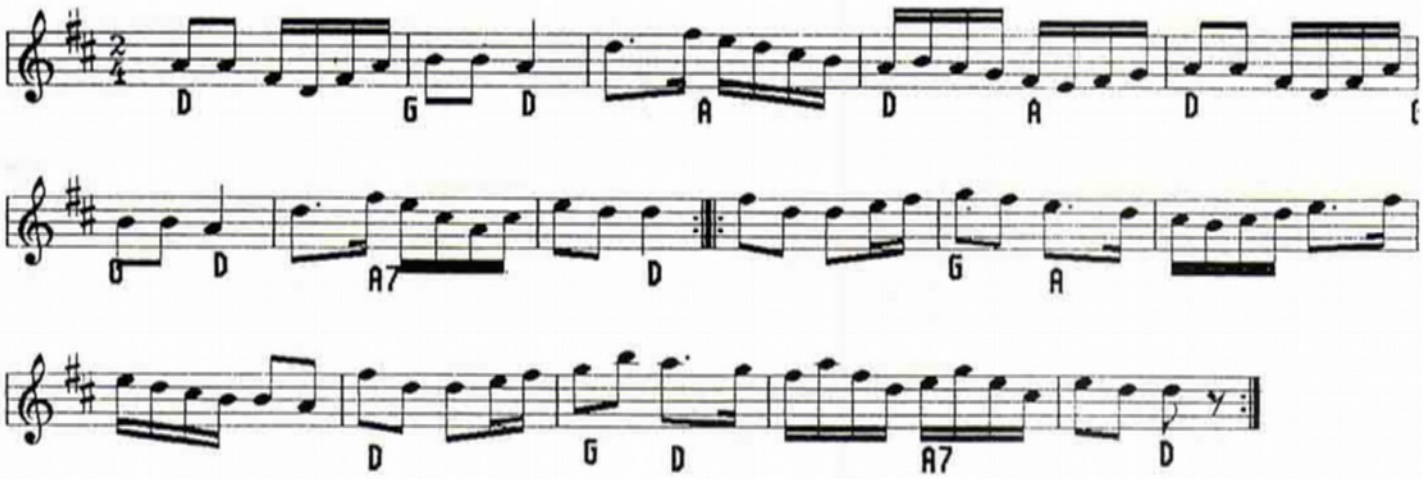

Den här ridmarschen spelades vid ett bröllop 1870 i Askvik, Österhaninge. Det sägs att spelmännen övade i ett halvår för att få hästarna att gå i takt. Numera är den en av våra vanligaste allspelslåtar.
GW 413.

busken kanske inte kraven är så höga, men framför publiken råder en regel: **Det gäller inte att vara bäst men det gäller alltid att göra sitt bästa!** Vi måste alla ta vårt ansvar för att stämman skall kännas meningsfull.

Höjdpunkten på scenprogrammet tycker de flesta är allspelet. Det är ju en manifestation, ett styrkebesked, när samtliga spelmän tillsammans spelar de allra vanligaste låtarna, som alla åtminstone kan någorlunda. Och visst är det mäktigt att höra en låt när alla drar åt samma håll och känner lika. En bra start på stämman är förutsättningen för en bra fortsättning och allspelet är en mycket viktig del som inte får slarvas bort. Här är kvalitetskravet lika högt som för resten av scenprogrammet.

Men allspelet kan inte genomföras utan en allspelsledare. Vi vet alla att ju fler vi är som spelar, desto svårare är det att få en gemensam profil på låtarna. Någon måste ta befälet! Här är det återigen stor spridning på spelledarnas förmåga att genomföra ett allspel. En skock spelglada kvinnor och män är en bångstyrig skara som kräver lite fast hand. Allspelet kan kanske lite elakt sägas vara ett tillfälle när en större grupp människor samlas på samma ställe och nästan spelar samma låt nästan samtidigt. Så är det förstås inte men i-bland låter det så.

Det borde vara varje arrangörs hjärtesak att hålla sig med en egen allspelsledare.

På den sista tiden har undertecknad blivit anlitad vid flera stämmor som allspelsledare. Det är naturligtvis mycket hedrande, men samtidigt är det ett svaghetstecken för spelmansrörelsen att inte fler vill ta chansen.

Nu är det inte bara ledarna som behöver lite träning. Allspelmännen måste också få en inblick i vad deras roll är när de står på scenen, och hur man som spelman kan hjälpa till att göra allspelet till den musikaliska höjdpunkten under dagen.

Spelmansförbundet vill gärna hjälpa till att höja nivån på våra stämmor ytterligare och tycker det är lämpligt att börja med allspelet. Under vintern kommer vi att genomföra en kurs för allspelsledare och allspelmän.

Vi uppmanar härmed alla stämmoarrangörer att till kursen sända en blivande, eller nuvarande, spelledare för lite nyttig och stimulerande övning i att leda ett allspel, där vi ska lära av varandra och diskutera hur vi bäst får bukt med den ystra flocken framför oss.

Vi inbjuder också alla hugna spelmän som vill lära sig fler allspelslåtar till kursen. Vi måste ju ha mycket spelmän så det blir ett ordentligt allspel.

Information om kursen finns här nedan.

Välkomna!

Ulf Lundgren

Södermanlands spelmansförbund inbjuder till

Kurs för Allspelsledare och Allspelmän

Lördag 31 januari 1999 klockan 09.00 – 17.00

Plats meddelas senare beroende på antalet anmälda

Allspelsledare

Träning i att leda en större grupp spelmän. Uppträdande på scen, kroppsspråk, "dirigering", kommunikation

Allspelmän

Träning på nya allspelslåtar ur kommande Allspelshäfte nr 2

Pris

Allspelsledarkursen: 300:-/Allspelskursen: 100:-

Lunch ingår ej i priset

Anmälan

sker till Ulf Lundgren, Kyrkogårdsvägen 4, 152 40 Södertälje eller tel 08-550 864 64 senast 20 december.

Vildmarkens farlighet

En skog kan man uppleva på ytterligt olika sätt. Den ena ytterligheten är att vandra i skogen och spekulera över virkespriserna, den andra att uppleva skogens djupa mystik. Träden "mumlar som beduiner i bönetimmen" (Aspenström). De är äldre än människorna, de har sina rötter långt nere i jorden, och de bär på djupa hemligheter. Man kan, som Harry Martinsson, längta till barndomens skog och dess "lingonfjärran" därinne, man kan som romantikerna i skogen höra naturens själ, hur allt suckar efter sin förlossning:" *Hör du vinden? Susande han svävar/mellan lundens höga poppelkronor. Hör du? Växande hans suckar tala...*" (Stagnelius).

För tvåhundra år sedan hade den tankeströmning som vi kallar "romantiken" fått stor betydelse i kulturlivet. Man kan beskriva den som en reaktion mot dyrkan av det praktiska förnuftet; romantikens företrädare var trötta på den materialistiska förnumstigheten och betoningen av nyttan, de hade sett utvecklingsoptimismen haverera i politiskt kaos, de hade sett den tidiga industrialismens rovdrift på naturen, och vissa av dem närmade sig gärna den motsatta ytterligheten: religiös vördnad för naturen. Sådana känslor var väl inte nya, men nu kunde man komma med mycket spekulativa, och på filosofer som Platon, Plotinos och Girdano Bruno grundade, förklaringar till sin innerliga dyrkan: naturen genomströmmas av världsjälen, Venus Urania, som i sin saliga åskådning av de eviga och oförgängliga idéerna objektiverar dem i naturen, som, ehuru ofullkomlig, ändock avspeglar idévärlden och därför hos betraktaren väcker en vemodsfull längtan till den salighet där människoanden har sitt rätta hemvist. Ungefär så kan det låta. Fullt så teoretisk behöver man emellertid inte vara för att uppleva de hemligheter naturen innesluter:

"*De var mycket tal om rå, skogsrå, tomtrå och andra*", berättade den gamle Erik Eriksson på 1930-talet för Imberg Nordin-Grip (Tro och sägen i Stora Malm). *"De va mycke skrå di hade för sej. Nu påstår di att kristendomen ha kommi in för mycke, så nu ä de slut mä de där."*

Skogsrån, vättarna, varulven, näcken levde i fantasin, och dårad eller bergtagen kunde man bli, det visste man.

Ett känt litterärt exempel på naturväsendens farlighet är den gamla balladen om herr Olov och älvorna:

"Herr Olov rider för berge / finner en dans med älver."

"Där dansar älv och älvemåg / älvkungens dotter med utslaget hår."

Älvkungens dotter räcker fram sin hand och säger: "Kom hit, herr Olov, och tråd dansen med mig!" Men herr Olov vill inte. Han är rädd för att bli för evigt snärjd i älvornas garn. Han kastar omkring sin häst och flyr, följd av älvkungens dotters förbannelser...

Visor av den här typen överlevde länge i folklig tradition och kunde bli mönsterbildande för den lärda diktningen under romantiken, då intresset för både medeltiden och den folkliga kulturen var stort. Goethes berömda Erlkönig, ,som ingår i ett drama från 1782, är ett exempel, välkänt särskilt i Schuberts om möjligt ännu mer berömda musiktolkning. (Ordet "Erlkönig" som betyder "älvkungen", är översättningslån från danskan.) Dikten har i sin tur så många efterföljare att man torde kunna tala om ett "Erlkönigmotiv" i litteraturen. I den Schubert-Goetheska balladen skildras hur en man rider genom natten på väg hem till sin gård, och i famnen håller han sitt sjuka barn, en gosse som har feber och yrar och tycker sig se älvkungen själv med krona och släp. "Det är ingen älvkung", försöker fadern lugna, "det är bara ett dimstråk som du ser". Men barnet hör älvkungen tala: "Kära barn, kom och följ mig", och han berättar om allt underbart som finns där i hans rike - om blommorna på stranden, om döttrarna som dansar om natten, om älvdrottningen i gyllene dräkt. Och fadern försöker återkalla sitt barn till verkligheten: det är inte älvorna utan bara de gamla grå pilträden, det är inte älvkungens röst utan bara vinden som viskar i de torra löven. Men rösten som gossen hör blir alltmer pockande och hotande: "Du lockar mig, och följer du inte med, så rövar jag bort dig med våld!"

Man måste säga att det hela speglas musikaliskt på ett mästerligt varierat sätt: musiken och sången låter oss höra älvkungens förföriskt lockande, men samtidigt hotfulla röst, barnets ängsliga jämmer, faderns lugnande tal, den vilda ritten. Denna stannar till slut; de har äntligen nått hemmet - men barnet är dött, och naturens farliga makter har segrat.

(Erlkönigmotivet kan man nog hitta också i modern diktning. Man kan ju ta Pär Lagerkvists oförglömliga novell Far och jag som ett exempel: Förmiddagens vandring längs järnvägen är trygg vid faderns hand - fadern är järnvägare och kan tågtiderna och känner lokförarna. Men vandringen hem på natten är hemsk : mörkret som man andas in, det svarta, gåtfulla, eldsprutande tåget som rusar förbi. Dess likbleke förare är kanske döden själv...)

När Erik Gustaf Geijer skrev, och för sång och klaver tonsatte, Den lille kolargossen, med omkvädet "det är så mörkt, långt bort i skogen", var han antagligen inte opåverkad av vare sig Erlkönig eller de medeltida ballader, som han ju själv så flitigt samlade och gav ut. Dikten berättar om en liten gosse, som springer genom skogen "med mat och drick" till sin far. Fadern är nämligen kolare. Pojken är karsk och glad, men allteftersom skymningen faller drar han sig till minnes alla de hemska historier han hört om vilddjuren, trollen och skogsrån:

"det tassar, det braskar över sten och stock / och trollena träda på heden."

Och så ser han dem:

"Ack, Gud, där är ett, det är två - i sitt garn
de mig ta - se, hur granna de svinga!
De vinka - Gud trösta mig, fattiga barn!
Här gäller för livet att springa."

Men han når välbehållen fram, och fadern tröstar den uppskrämda gossen med de ord som blivit bevingade:

"Min son! Jag satt här månget år / och är med Guds hjälp välbehållen.
Den rätt kan läsa sitt Fader vår / han rädes varken fan eller trollen."

"Ridum, ridum och rekum yfir sandinn" - så börjar en isländsk dikt som blivit välkänd, bl. a. tack vare sin ytterst örhängiga melodi, komponerad av Sigvaldi S Kaldalóns. Visan är inte särskilt gammal men tycks kunna ge associationer till hemlighetsfull medeltid - under medeltidsveckan i Visby kunde man höra den spelas här

och där. Texten berättar om en skräckfylld färd genom en ödemark, där både verkliga och övernaturliga faror hotar. Den anknyter därmed till både den medeltida balladen och det romantiska Erlkönigmotivet.

Dikten är skriven av Grimur Thomsen, som 1820 föddes på kungsgården Bessastadir utanför Reykjavík. Efter studier i Danmark, Tyskland, England och Frankrike tjänstgjorde han som dansk diplomat. I övrigt var han verksam som översättare (från grekiska!), författare, redaktör och litteraturkritiker (en av de första som skrev berömmande om H. C. Andersen). Han var internationellt orienterad och skandinaviskt, men samtidigt älskade han den isländska kulturen och vill återvända till sin födelsebygd. Därför köpte han Bessastadir och blev bonde och betydande politiker och kulturpersonlighet i sitt hemland. Han dog 1896.

Innehållet i den populära dikten, som egentligen heter Á Sprengisandi, är detta:

Låt oss rida och jaga fram över sanden. Solen går ner bakom fjället (Árnarfell="Örnfjället"). Här strövar många orena andar omkring, och det är bäst att spana vaksamt över isvidderna. Må gud leda hästens steg, för den sista etappen blir lång och dryg.

Tyst! Tyst! Ute i markerna tjuter en räv, som vill väta sin torra gom i blod - eller är det någon som hojtar - en egendomligt grov karlröst? Kanske är det de fredlösa ute i lavamarkerna ("hraun") som driver samman får i lönndom.

Rid! Rid! Jaga över sanden! Skymningen sänker sig över fjället (den stora "axelbreda" vulkanen Herdubreid). Älvdrottningen betslar sin gångare - det är inte gott att komma i hennes väg. Min bästa häst skulle jag ge för att ha kommit ned i bebyggda trakter ("ofan i Kidagil" -"Killingklyftan". "Ofan" betyder "uppifrån"="ned"!!).

Dikten är slutrimmad och inrimmad med regelrätt insatt allitteration och assonans. Orden är poetiska, och hästen (isl. "hest") kallas här "drösull", "gand" och "klár".

Storskog finns inte på Island, men det finns ödemark, och i den rika berättartraditionen är den befolkad med många, både onda och goda, väsen, som ger liv åt en storslaget skön, men ibland illvillig natur.

Bernt Olsson

Á Sprengisandi

Riðum, riðum og rekum yfir sandinn,
rennur sól á bak við Arnarfell.
Hér á reiki er margur óhreinn andinn,
úr því fer að skyggja á jökulsvell.
Drottinn leiði drösulinn minn,
drjúgur verður síðasti áfanginn.

þei, þei, þei, þei. þaut í holti tófa,
þurran vill hún blóði væta góm,
eða líka einver var að hóa
undarlega digrum karlaróm.
Útilegumenn í Ódáðahraun
eru kannski að smala fé á laun.

Riðum, riðum, rekum yfir sandinn,
rökkrið er að síga á Herðubreið.
Álfadrottning er að beisla gandinn,
ekki er gott að verða á hennar leið.
Vænsta klárinn vildi ég gefa til
að vera kominn ofan í Kiðagil.

RESERVERA

Lördagen den 20 mars i din almanacka!
Då är det nämligen årsmöte i Södermanlands Spelmans–förbund.
Kallelse som vanligt i 1999 års första Sörmlandslåten.

Sörmländska kalas

Nu är det bevisat igen: Visst tycker dagens barn om att dansa. Och om dansen ifråga exempelvis råkar vara en engelska dämpar det ingalunda entusiasmen. Ett definitivt bevis på detta har levererats av projektet Sörmländska Kalas som under hösten bedrivits i samarbete mellan Sörmlands Musik & Teater och Sörmlands Museum.

Ungefär 400 sörmländska barn i årskurserna 4 - 6 har nåtts av satsningen. Syftet har varit att ge dagens unga en realistisk bild av sörmländska traditioner och avslutningen utgjordes på varje skola av ett kalas med förtäring, lekar, musik, dans och sång. Danspedagogerna Andreas Berchtold och Petra Molin har instruerat ungdomarna i folklig dans och spelmännen Leif Johansson, Pär Furå och Niclas Roswall har svarat för det ljudliga inslaget.

Idégivare har varit musikpedagog Stina Eriksson som också medverkat när eleverna på lektionstid fått en inblick i hur det kunde gå till på ett sörmländskt kalas för sådär 100 år sedan.

Och kalas blev det. På riktigt. I varje skola har nämligen ett rejält knytkalas avslutat projektet. Förmodligen har det letats i gamla gömmor i sällan skådad omfattning inför dessa evenemang - hur skulle annars eleverna kunnat komma i huvudduk och finförkläde, hängselbyxor och bästa gamla finskjortan?

Alltnog. I stearinljusens sken bars maten, bullarna och kakorna in medan spelmännen brast ut i en skänklåt. När matintaget så småningom började gå allt trögare var det dags att gissa gåtor innan dansen vidtog.

En otrolig dansglädje har utvecklats hos de nära 400 barn som nåddes av Sörmländska Kalas. Det värmde säkert drivkrafterna bakom projektet att se mellanstadiebarnen göra fri tur i engelska från Trosa, totalt obekymrade om det faktum att de just var invecklade i en dansimprovisation.

I höstens omgång av Sörmländska Kalas har skolorna i Länna, Slagsta, Svalsta, Bergshammar, Tystberga och Björkvik deltagit. Och till våren utlovas nya kalas. Hem och leta i gömmorna...

Arne Lind

Till spelmännens skänklåt bars maten in till de väntande mellanstadieeleverna vid kalasborden. Foto: Christina Burbeck.

KOM IHÅG!

Den 6 februari 1999 är det som vanligt
GNESTASTÄMMAN på Elektron i Gnesta.
Kurser, scenprogram, visstuga dans, m.m.
Gott om parkeringsplatser. nära till pendeltåg.

Upplysningar: Pär och Marianne Furå 0158–12628 och Ingemar Skoglund–08-55097320

Ett hjärtligt tack

för all uppvaktning i samband med min 70-årsdag
Henry Sjöberg

Jubilaren Henry SJöberg strax före födelsedagskalaset. Han dansar med Christina Frohm som alltså fick vara både danspartner och stå för musiken.
(Fotot tillhör Christina Frohm och är taget 1970 på Danshögskolan)

MARKNADSTIDNING B

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND

Redaktionsadress: c/o Nils Häggbom
Blidvägen 6, **137 57 Västerhaninge**

Svenska Låtar, Södermanland
Vår landskapsdel av det klassiska storverket. 207 uppteckningar. Faksimil av orginalutgåvan från 1935
Pris 50:-

A G Rosenberg, 420 Svenska Danspolskor
från Södermanland och andra landskap. Faksimil efter utgåvor från 1876–1882
Pris 60:-

Sörmländska visor del I, II, III
Visor för praktiskt bruk från den sörmländska traditionen. Ett 30–tal visor i varje del.
Pris 20:-/styck, kassetter 50:-/ styck

A P Andersson
75 låtar och visor från Södermanland och Närke upptecknade 1880 av skolläraren i Västra Vingåker, August Petter Andersson.
Pris 60:-

August Karlssons låtar
49 låtar från södra Uppland och norra Sörmland som August Karlsson spelade dem.
Pris 50:-

50 Sörmlandslåtar för två fioler
Utgiven till minne av Olof Andersson. Arrangerade av Olof Andersson
Pris 50:-

Sörmlandslåtar
av C G Axelsson, Flodafors. Utgiven 1960. Egna kompositioner.
Pris 50:-

Folkmusik från norra Södermanland,
K P Leffler. Faksimil efter utgåvor från 1899–1900.
Pris 75:-

Morfars fars dansmusik
Berättelser och beskrivningar om den äldre generationens dansnöjen och spelmän och hur traditionen lever idag.
Pris 25:-

August Lindblom
97 låtar ur två spelmansböcker från 1836 och 1856 samt historik om den legendariske storspelmannen.
Pris 50:-

Sörmländska allspelslåtar
Norhäfte samt kassett med gamla och nya allspelslåtar från vårt landskap.
Pris 40:-

Visor & versar
Av Anders Björklund och Gunnar Nordlinder, 87 Sjömansvisor från alla de sju haven.
Pris 50:-

I den sköna Vingåkersbygden, kassett
Folkmusik från Vingåker med Simmings, Anita Hedlund och Christina Frohm.
Pris 50:-

Välkommen till världen, kassett
Visor och ramsor för små och stora barn från den sörmländska traditionen, med våra bästa vissångare.
Pris 50:-

Mina 80 år som spelman 1916-1996,
Axel Andersson minnesbok.
Pris 160:-

Kalsonger blå
och andra visor från Gnesta
Pris 60 kr

Beställ hem våra böcker, noter och kassetter så här:
Ring din beställning till Torsten Gau, tel. 016 – 42 00 70 eller skriv till honom på adress Mestavägen 1A, 632 33 Eskilstuna, så får du ett paket med faktura på posten. Porto tillkommer.